

I. Lazneva

EMERGENCE AND PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF A CONCEPT OF EUROPEAN UNION CITIZENSHIP (1957-2004)

Emergence of a concept of European citizenship and the evolution of citizenship rights in the European Union are in the centre of discussion in the paper. The evaluation of problems of implementation of EU citizenship concept in the current context of European integration has been presented.

Key words: European Union citizenship, citizenship rights, European integration, adoption.

© I. Лазнева

Надійшла до редакції 13.03.2012

УДК 94.323 "Азербайджан"

СТАНОВЛЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ БЕЗПЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНУ ТА ЙОГО ВІЙСЬКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОСТРАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

БОГДАН ЛЕВИК,

провідний науковий співробітник Національного університету "Львівська політехніка"

У статті проаналізовано історичний досвід Азербайджану, його розвиток у період після розпаду СРСР, становлення національної системи військової безпеки. Розглянуто військово-політичні відносини цієї країни з Вірменією, Росією, Україною, Туреччиною, США, НАТО і ЄС.

Ключові слова: Азербайджанська Республіка, військова безпека, Збройні сили, армія.

Постановка проблеми. У сучасному світі для авторитету, крім економічної могутності, необхідна військова міць. Китайська мудрість говорить: "Хто не знає свого ворога й себе, той завжди буде в програті". Військово потужні держави є лідерами в геополітичному світі. Так, Росія, маючи на озброєнні стратегічну та тактичну ядерну зброю, викликає повагу в усіх країн світу. Україна, яка добровільно відмовилась від володіння ядерною зброєю, отримала віртуальні гарантії своєї національної безпеки й потерпає від політичних, економічних та інформаційних "воєн" з боку одного зі своїх гарантів. Зброя завжди стримує агресора, викликає повагу. Азербайджан шукає власний шлях для забезпечення національних інтересів на Кавказі й у світі. Військова безпека є наріжним каменем його зовнішньої політики [1].

Військовими істориками до цих пір не проводились комплексні дослідження становлення системи військової безпеки в колишніх радянських республіках. Не стала винятком й Азербайджанська Республіка. Саме цю мету переслідував автор, запропонувавши своє дослідження вказаної теми.

Виклад основного матеріалу. Азербайджан (АР) - держава на південному сході Європи, одна з кавказьких республік, входить у трійку геополітичних гравців на Кавказі. Територія республіки із заходу омивається Каспійським морем. Сухопутний кордон межує з Росією, Вірменією, Туреччиною, Гру-

зією та Іраном. До складу АР входить Нахічеванська Автономна Республіка. Населення республіки нараховує близько 9,11 млн (дані 2011 р.) [2]. 60 % території країни - це гори. Азербайджан залишається індустріально-аграрною країною. Територію умовно ділять на десять економічних регіонів. Основою економіки є нафтогазовидобувна промисловість та нафтопереробна галузь. Їх імпорт має визначальне місце в економіці й майже втричі перевищує показники експорту. Експорт становить 1,2 млрд \$, річний імпорт дорівнює 3,3 млрд \$. Серед експортерів Азербайджану слід відзначити Італію, Ізраїль, Росію, Туреччину, США, Іран та Німеччину. Туреччина залишається лідером серед іноземних інвесторів. Азербайджан теж інвестував у Туреччину [3].

28 травня 1918 р. перша Азербайджанська Демократична Республіка (АДР) проголосила незалежність. На той час площа території республіки складала 99908,86 кв. км, із них 13983,1 кв. км були спірними з Вірменією. Проіснувала АДР 23 місяці і 28 квітня 1920 ліквідована більшовиками [4]. У 1936 - 1991 рр. країна входила до складу СРСР. На сьогодні Азербайджан - член ООН (1992 р.), ГУАМ, СНД, ПАРЄ (1997 р.) [5]. 1988-1989 рр. на території Азербайджану стався військовий конфлікт в автономній області Нагірний Карабах. У зону конфлікту між азербайджанцями та вірменами були введені радянські війська. 1990 р. на території області було запроваджено надзвичайний стан. Однак ужиті заходи не

дали результату. 1991 р. Нагірний Карабах оголосив себе незалежним, проголосивши створення автономної республіки, яка за згодою парламенту Вірменії ввійшла до її складу. У процесі військового конфлікту за даними різних джерел загинуло від 18 до 25-30 тис. осіб, близько 1 млн азербайджанців стали біженцями. Рада Безпеки ООН засудила окупацію Азербайджану й вимагала звільнення вірменами окупованої території. Вірменія не виконала резолюції РБ ООН. Зона регіональної війни почала розповсюджуватись за межі області, тому 1994 р. обидві сторони конфлікту підписали угоду про припинення війни (вогню) [6]. Конфлікт залишається нерозв'язаним до сьогодні. У Нагірному Карабасі за часів СРСР був створений анклав, куди заселили вірмен, хоча територія належала Азербайджану. Зараз у Карабасі проживає близько 140 тис. населення, в основному це вірмени. Неоднозначно до карабаської проблеми ставляться в Європарламенті, частина депутатів намагається захищати інтереси Вірменії. Зокрема, таку позицію відстоює Російська Федерація. Нагірнокарабаський конфлікт має всі шанси перейти до нової фази ескалації. Обстріли позицій відбуваються регулярно, обидві сторони звинувачують одна одну в провокаціях.

Цей конфлікт має й іншу історичну інтерпретацію. Нагірний Карабах тричі у ХХ столітті ставав ареною жорстоких і кривавих вірмено-азербайджанських воєн 1905, 1918, 1989-1990 рр. 1921 р. радянська влада припинила відкрито військово-протистояння. Нагірний Карабах увійшов до складу Азербайджану як автономна область. Однак адміністративні кордони не збігались з етнічними, більшість населення НКАО становили вірмени. За радянських часів Вірменія неодноразово зверталась із проханням про повернення зазначеної території. Це прохання було проігноровано радянським керівництвом. У 60-х роках невирішеність цього питання зумовила масові заворушення. Азербайджан намагався штучно змінити демографічний баланс на свою користь. У 1991 р. у межах НКАО була створена НКР. Це відбулось через неготовність азербайджанської армії до опору й непрофесійність військового керівництва. Вірмени окупували також сім районів Азербайджану, які межують з НКР. Вірменська сторона готова звільнити ці райони за умови визнання незалежності НКР із боку Азербайджану. Перемир'я 12 травня 1994 р. зупинило війну, але не вирішило конфлікту. Азербайджан утратив контроль над НКР та 7 сусідніми районами. Мінська група ОБСЄ, де співголовами є США, Росія та Франція, до сьогодні не знайшла прийняттого компромісу. Президент Азербайджану І. Алієв офіційно заявляє про готовність звільнити свої території від вірменської окупації. 18-річні переговори не знаходять компромісу. Азербайджан вважає всю територію НКР своєю, готовий надати їй культурну автономію після приєднання. Це не влаштовує Вірменію. До рішучих військових дій Азербайджан не готовий через відсутність власної далекоглядної стратегії в регіоні, присутності на території Вірменії російських військ, наявності між Росією та Вірменією договору про військову співпрацю, відсутності стабільності на Кавказі через російсько-грузинський конфлікт та відсутність військово-політичних союзників, готових виступити на стороні Азербайджанської Республіки. Туреччина і Росія зацікавлені в продовженні переговорного процесу, оскільки війна між Азербайджаном і Вірменією здат-

на порушити крихкий мир не тільки на Кавказі, але й на євразійському просторі.

Азербайджан із кожним роком збільшує фінансування своїх мілітарних планів. Військовий бюджет 2011 р. збільшений на 90 % і становив 3,1 млрд \$. Крім цих коштів, 1,36 млрд \$ витрачено на потреби оборонної промисловості. У країні створено міністерство військової промисловості. Військово-промисловий комплекс країни виробляє до 400 найменувань продукції. Загалом військово-оборонні витрати АР у 2011 р. становили 8,9 % від ВВП [7]. Військово-політичні експерти вважають, що Азербайджан улітку 2012 р. спробує силовим способом повернути Нагірний Карабах під свою юрисдикцію. Виступаючи на засіданні уряду, Президент Республіки Азербайджан Ілхам Алієв висловив думку, що "сильна армія Азербайджану повинна сказати і скаже своє слово, коли настане час для врегулювання вірмено-азербайджанського конфлікту" [8]. Тендерний офіційний бюджет армії Азербайджану в 10 раз перевищує військовий бюджет Вірменії, який 2011 р. становив 387 млн \$.

Росія продовжує підтримувати добрі стосунки з Азербайджаном, у т. ч. й у військовій сфері (продаж зброї та військової техніки, підготовка військових спеціалістів, видача ліцензій на складання зброї на оборонних підприємствах, проведення модернізації техніки та авіації тощо), одночасно дотримуючись союзницьких взаємовідносин із Вірменією, готовності забезпечити її військовою безпеку. Росія, США, ЄС не проводять реальної політики з демілітаризації конфліктуючих сторін, навпаки, розвивають із ними військово-технічну співпрацю. Військово-протистояння очікується затяжним [9].

У 1991 р. комуністичні лідери Азербайджану підтримали невдалу спробу Янаєва зберегти СРСР, так зване "ГКЧП", після чого 14 вересня Комуністична партія Азербайджану саморозпустилася. Провал путчу став каталізатором для пострадянських республік для прийняття актів про незалежність. У цьому ж році республіка оголосила себе незалежною, денонсувавши союзний договір 1936 р. у частині входження Азербайджану до СРСР.

Перша Конституція Азербайджану була прийнята 1921 р., вона закріплювала диктатуру пролетаріату, друга - 1925 р., третя - 1937 р., після входження Азербайджану до складу СРСР. Четверта ("брежнєвська") була прийнята 1978 р. і передбачала побудову розвинутого соціалізму [10].

30 серпня 1991 р. на позачерговій сесії Верховна Рада Азербайджану ухвалила Декларацію "Про відновлення державної незалежності Азербайджанської республіки" [11]. 18 жовтня прийнятий Конституційний Акт про державну незалежність Азербайджану [12]. 12 листопада 1995 р. був проведений референдум з питань прийняття Конституції країни, яка 5 грудня 1995 р. набрала чинності. Конституція Азербайджану містить 158 статей, які згруповані у 12 розділів. Конституція гарантує демократичний устрій та розвиток громадянського суспільства, закріплює принципи верховенства закону.

Законодавча влада в республіці належить однопалатному парламенту - Національним зборам (Міллі-Меджліс). Парламент республіки нараховує 125 депутатів, які обираються на 5 років [13].

Президент представляє єдність народу, забезпечує принцип наслідування влади. Виконавчу владу очолює Президент, посада якого введена 1991 р. Щодо кандидатури президента відповідно до ст. 100

Конституції введено віковий ценз, а також ценз освіти, освіти, моральний та політичний. Президент республіки обирається загальними таємними виборами на 5 років. Склад Кабінету Міністрів призначається Президентом та затверджується парламентом. Президент є Головнокомандувачем Збройних сил держави, очолює Раду безпеки Азербайджану, яка розпочала роботу 10.04.1997 р. як дорадчий орган. В уряді, крім міністра оборони, передбачено посаду міністра національної безпеки, а також державного радника з військових питань. Із цього року при Президентові запроваджено комісія зі співпраці з НАТО, а згодом і комісія зі співпраці з ЄС. [8]. Президент призначає командний склад Збройних сил, представляє військову доктрину для затвердження в парламенті, підписує та видає закони, приймає рішення про призов на дійсну військову службу й звільнення в запас, присвоює військові й вищі спеціальні звання, оголошує часткову або повну мобілізацію, а також демобілізацію, вводить надзвичайний і військовий стан, оголошує війну й укладає мир, дає згоду на використання Збройних сил для виконання функцій, не пов'язаних із їх призначенням. У 1992 р. у країні був прийнятий Закон "Про політичні партії", їх на цей час нараховується 42. Правляча партія "Новий Азербайджан", лідером якої залишається правлячий Президент республіки Ілхам Алієв. Партія має парламентську більшість.

Військова служба у Збройних силах - почесний обов'язок кожного громадянина країни. Для паціфістів передбачена альтернативна служба. Міністерство оборони було створене 5 вересня 1991 р., а 9 жовтня 1991 р. - Збройні сили Республіки Азербайджан [14]. Закон про Збройні сили передбачав створення національної армії протягом трьох місяців [15]. У 1992 р. відбувся поділ радянських Збройних сил, дислокованих на території республіки. У республіці заново були створені десантні війська. Каспійська флотилія поділена в такий спосіб: 30 % суден та 100 % берегової охорони перейшли у власність республіканської влади. Фактична відбудова армії розпочалась 1994 р. День Збройних сил встановлений як свято 26 червня 1998 р. З 1997 р. розпочалась розбудова військових навчальних закладів та миротворчого контингенту. Заново створені Вища військова школа (1997 р.), Вища військова академія (1999 р.), навчальний центр Міністерства оборони (2001 р.).

Сьогодні армія Азербайджану набагато сильніша від Збройних сил Вірменії, свого потенційного регіонального противника. Азербайджанська влада не приховує своїх намірів звільнити Нагірний Карабах від вірменської окупації. Це один із зовнішньополітичних пріоритетів республіки. Азербайджан у військовій сфері розвиває взаємостосунки з НАТО відповідно до програми "План дій по індивідуальному партнерству" та "Партнерство заради миру" [16]. Такі ж активні дії Азербайджанська Республіка робить у взаємостосунках з Європейським Союзом, без спроби приєднання [17]. Серед зовнішніх пріоритетів республіки є демілітаризація басейну Каспійського моря, розвиток Євразійського коридору. На виконання Військової доктрини Уряд та Міністерство оборони внесли пропозиції щодо зміни чинного законодавства з питань мобілізації, проходження військової служби, створення демократичного контролю над армією. 2011 р. Азербайджан прийняв нову Військову доктрину, яка складається з 75 пунктів. У документі визначені питан-

ня національної безпеки, визначені військові загрози, передбачена військова співпраця. Доктрина вказує на Вірменію як на агресора, а на Нагірний Карабах як на окуповану територію. Військова доктрина забороняє розміщення на території республіки іноземних військових баз [18].

З 2010 р. військово-промисловий комплекс Азербайджану самостійно забезпечує армію та інші силові структури оборонного сектора боєприпасами. На розгляді в Президента І. Алієва знаходиться програма з вітчизняного виробництва ракет та мінометів. Азербайджан продовжує закуповувати артилерію в Білорусі та Україні, серед яких самохідні артилерійські установки 2С7 "Піон", гаубиці 2С1 "Гвоздика" та 2С3 "Акація". 2003-2008 рр. основними постачальниками зброї для Азербайджану були Україна (364 млн \$), Росія (128 млн \$), Грузія (108 млн \$). Військове озброєння закуповується і в Південно-Африканській Республіці, коли йдеться про бронетранспортери "Мараудер" [19].

За даними Міжнародного інституту вивчення проблем миру в Стокгольмі (SIPRI) 1998-2007 рр. військові витрати Азербайджану збільшилися на 554 %. 2006 р. оборонні витрати становили 625 млн \$, що вдвічі більше 2005 р. Рівень бюджетного фінансування на військові витрати 2004 р. становив 170 млн \$, а 2008 р. - 1,5 млрд \$. Фінансування оборонної сфери 2008 р. становило 1,3 млрд \$ (3,6 % від ВВП), 2009 р. - 1,446 млрд \$ (2,76 %), 2010 р. - 1,585 млрд \$ (3,95 %), 2011 р. - 3,1 млрд \$ (6,2 %), 2012 р. заплановані витрати на рівні 14,8 % ВВП [20].

Збройні сили Азербайджану складаються із сухопутних військ, військово-повітряних сил, які включають війська протиповітряної оборони й військово-морські сили. Крім Збройних сил, які підпорядковані Міністерству оборони, є прикордонна служба, яка включає берегову оборону, внутрішні війська та національну гвардію (резерв національної армії). Чисельність Збройних сил 1998 р. становила 72 тис., 2005 р. - 95 тис., 2010 р. - 66,9 тис., із них сухопутні - 56,8 тис., ВПС - 7,9 тис., ВМС - 2,2 тис. Республіка спроможна мобілізувати до 300 тис. резервістів [21]. Сухопутні війська складаються з п'яти армійських корпусів, які у своєму складі мають від трьох до шести механізованих та артилерійських бригад. Остання має зенітно-ракетний та протитанковий підрозділи.

Танкові війська представлені моделями Т-72, із яких 311 одиниць отримані зі складу колишньої 411 танкової армії СРСР. Із них 160 втрачені в Карабаській війні, а 23 захоплені вірменськими військами. На озброєнні знаходяться також танки Т-72 ASLAN (модернізація Ізраїлю), та Т-72 М1, із яких 163 закуплені в Росії та Білорусі, а 48 одиниць Т-72 АГ-48 2006 р. поставлені Україною. Тип танку Т-54 та Т-55 зняті з озброєння й передані для використання в інженерні війська для використання при спорудженні понтонних переправ.

Бойові машини піхоти представлені БМП-1 - 116 од. (розробка СРСР), БМП-2 - 70 од. (СРСР), БМП-3 від 4 од. (Російська Федерація), БМД - 41 од. (СРСР).

Бронетранспортери представлені моделями БТР-80 та БТР-80А - 82 од. (РФ), БТР-70 - 201 од., з яких 2008 р. - 32 од., 2009 р. - 29 од., 2010 р. - 71 од. поставила Україна. БТР-60 від 25 од. (СРСР), БТР од. - 11 од. (СРСР), БТР-3У - 3 од. (Україна), плаваючий МГ-ЛБ - 393 од. (СРСР), БРМ-1К - 21 од.

Артилерія представлена САУ часів СРСР, які

поставляються Україною, Білоруссю та Росією. Серед них: САУ 120 мм 2С9 "Нона-С", 122 мм 2С1 "Гвоздика", 152 мм 2С3 "Акація", 203 мм 2С3 "Піон", Soltam "Atmos" та Soltam "Carbin" (Ізраїль). На озброєнні є гаубиці 122 мм Д-30, 152 мм 2А36 "Гіацинт Б" та Д-20. Пушки представлені моделями 85 мм Д-44 та протитанковою МТ-12. Гранатомети РПГ-7, "Скіф", "Корнет", "Фагот", ізраїльського виробництва Spike та IMIShipon. Досить великий модельний спектр реактивних систем залпового вогню: "Смерч", "Ураган", "Град", LunxExtra, Lar 60, Lunxgrad (три останні - виробництва Ізраїлю), Т-122 Sakaria (Туреччина). Тактичні ракетні комплекси представлені моделлю "Точка У". Міномети на озброєнні знаходяться з радянських часів, а також сучасні власного виробництва 120 мм HeMortarBomb.

Військово-повітряні сили Азербайджану представлені 37 літаками та 16 бойовими гелікоптерами, які обслуговують 7,9 тис. військових. ВПС структурно поділяються на змішаний авіапункт, бомбардувально-винищувальну, винищувальну, розвідувальну та навчальну ескадрильї. Протиповітряна оборона сформована із чотирьох зенітно-ракетних бригад та одного зенітно-ракетного полку.

Військово-морські сили представлені 39 кораблями та катерами: сторожовий корабель 159А, торпедний катер 205П, ракетний катер 205У, флотилія патрульних кораблів та флотилія малих десантних кораблів; батальйоном морської піхоти і береговою охороною прикордонної служби.

У 2002-2006 рр. Азербайджан закупив 106 танків Т-72 в Україні, Білорусі та Чехії. В Україні закуповуються БМП-1, БТР-3, 130 мм пушка М-46, реактивні системи залпового вогню 9РК58 "Смерч", міномети ПМ-38, літаки МіГ-29, МіГ-29Б, у Грузії Су-25, Су-25 УБ, у Болгарії 100 мм протитанкова пушка МТ-12, у Туреччині патрульні катери АБ-25, у США - патрульні катери "Пойнт" [22].

Система військового навчання включає: Військову академію Збройних сил, Академію прикордонної служби, Навчально-підготовчий центр МО, Навчально-освітній центр МО Азербайджану, Вище військово училище ім. Гейдара Алієва, Вище військово-морське училище, Вище військово-льотне училище, Військово-медичне училище, два військових ліцеї [23].

16 серпня 2010 р. Президенти Азербайджану та Туреччини підписали Договір про стратегічне партнерство і взаємодопомогу [24, 25]. 7 грудня цього ж року Комітет міжнародних та міжпарламентських взаємовідносин розглянув цей законопроект і подав його на парламентське затвердження. Потепління між Анкарою та Баку змінює геополітичну ситуацію на Кавказі. Слід зазначити, що аналогічний договір має Вірменія з Російською Федерацією, що створює відповідне протистояння в цьому регіоні аж до можливого формування двох військово-політичних блоків. Президент Азербайджану Ілхам Алієв пробує розширити міжнародні взаємовідносини, і недарма ставка робиться на мусульманську Туреччину. Саме через Туреччину проходять всі транзитні газові трубопроводи в країни Євросоюзу, особливо це питання гостро стоїть для Італії та Греції. Обидві країни, Туреччина та АР, задоволені розвитком дружніх стосунків і визнають доречним вислів Президента Туреччини Абдулі Гуля "Мир на Кавказі - один із головних пріоритетів турецької зовнішньої політики" [26]. Довгострокова стабільність у цьому районі потрібна як для Європи, так і для країн Кав-

казу, що потерпають від нерозв'язаних територіальних конфліктів. Між двома країнами відбуваються регулярні візити на найвищому рівні. Політику Президента Азербайджану активно підтримують інші гілки влади й представники мусульманства, серед яких: спікер парламенту Охтай Асадов, прем'єр-міністр Артур Расі-заде, Голова Управління мусульман Кавказу Алахшукюр Паша-заде. Туреччина разом з Азербайджаном мають бажання спільно активно брати участь у розв'язанні регіональних проблем. Особлива увага приділяється нагірнокарабаському конфлікту. У турецькому парламенті створена міжпарламентська група дружби Азербайджан-Туреччина [24]. Туреччина однією з перших визнала незалежність Азербайджану. З 1991 р. Туреччина намагалась надавати політичну, морально-психологічну й військову (меншою мірою) підтримку Азербайджану. Турецькі військові консултували й проводили підготовку офіцерського складу національної армії Азербайджану. Концепція "один народ - дві держави" активно підтримуються на всіх рівнях в обох країнах. Президент Азербайджану І. Алієв постійно висловлює думку: "Наскільки буде сильна Туреччина, настільки буде сильний і Азербайджан". У січні 2011 р. скасовано візовий режим між обома країнами.

У свою чергу, Азербайджан розглядає співпрацю з Туреччиною як варіант прискорення визволення Карабаху. Туреччина надає АР фінансову допомогу. Вище наведено офіційні позиції основних геополітичних гравців на Кавказі. Деякі турецькі політики вважають, що І. Алієв непослідовний у своїх діях, прямує до авторитарного режиму, активно формує культ власної особи. Саме такі висновки зробив у своїх спогадах экс-працівник турецького посольства в Баку Тургут Ер у книзі "Від свободи до тиранії". Не слід забувати, що в Азербайджану склалися хороші стосунки з Ізраїлем, що йде врозріз із зовнішньою політикою Туреччини, з якою з 1992 р. підписаний договір про військову співпрацю. Сьогодні Туреччина й Азербайджан взаємозалежні в економічній сфері. Азербайджан поставляє з родовища "Шахденіз" газ у Туреччину, яка реекспортує його в країни Європи. Газовий трубопровід Баку - Тбілісі - Ерзум стратегічно важливий для країн Кавказу, Азії та Європи. Туреччина, відстоюючи свої національні інтереси, має бажання замкнути на собі реекспорт газу в ЄС, що негативно впливає на національні інтереси Азербайджану, тому останній намагається знайти свій шлях у Європу, вимагаючи від свого стратегічного партнера платити за газ за світовими цінами. Ця проблема не вирішена між двома мусульманськими країнами.

РФ теж бере активну участь у вирішенні військово-політичних питань на Кавказі. Саме із цією метою влітку 2010 р. у Санкт-Петербурзі відбулась зустріч на найвищому рівні керівників Росії, Вірменії, Азербайджану з питань урегулювання Карабаського конфлікту. Позиції сторін щодо вирішення цього питання кардинально протилежні. Туреччина та Азербайджан вважають, що Вірменія окупувала територію Карабаху. Іншої позиції дотримуються РФ та Вірменія. Туреччина залишається чи не єдиним активним союзником Азербайджану в цьому питанні. Таку ж офіційну позицію займають США, ЄС, Європарламент, ООН [27].

У свою чергу, Росія зробила конкретні військово-політичні кроки для захисту своїх інтересів на Кавказі. Ідеться не тільки про Договір про співпра-

цю та взаємодопомогу з Вірменією. На кордоні Вірменії та Туреччини в м. Тюмрі знаходиться військова російська база № 102, термін перебування якої 2010 р. був продовжений з 5 р. до 49 р. Не слід забувати, що Вірменія входить у військово-політичну Організацію ДКБ (Організація Договору про колективну безпеку), статут якої передбачає натівський принцип: "Напад на одного члена організації прирівнюється до нападу на всіх". Одночасно РФ не цурається вести попередні переговори і з Азербайджаном про продаж ракетних комплексів С-300 "Фаворит", що порушує баланс сил між ворогуючими сторонами.

Взаємовідносини Туреччини і РФ на сьогодні теж знаходяться на підйомі. Російські громадяни отримали від турецької влади безвізовий режим на термін до 30 днів. У перспективі в Туреччині заплановано будівництво АЕС вартістю 20 млрд доларів США. Прогнозується ріст збільшення товарообігу між країнами до 100 млрд доларів США на 5 майбутніх років.

США вважають Азербайджан своїм стратегічним партнером на Кавказі. У свою чергу РФ робить усе, щоб ослабити в Кавказькому регіоні вплив та присутність американської адміністрації. У цьому питанні солідарний із Росією Іран (Тегеран). Обидві сторони вважають, що прихід на Кавказ будь-якого нерегіонального гравця змінить баланс сил. Президент Росії Д. Медведєв виходить із пропозицією щодо створення організації Каспійського економічного співробітництва для країн каспійського регіону. Росія таким чином планує протидіяти активності США та Заходу. Однак сумний досвід СНД, як не потрібно домовлятися і як не потрібно діяти, зупиняє країни Кавказу від створення такої організації. Для США Кавказ залишається важливим регіоном. Якщо американсько-іранські взаємовідносини не переростуть у військовий конфлікт, США залишаться спостерігачем у цьому регіоні. Поряд із тим, Конгрес США затвердив щорічну фінансову допомогу для Нагірного Карабаху, що йде врозріз з офіційною політикою, яку декларує Вашингтон у відношенні Вірменії та Азербайджану. Для НАТО Кавказький хребет - вікно в Середню Азію. Якщо 2-3 кавказькі республіки приєднаються до Альянсу, цей процес пошириться далі [16]. Зараз розширення НАТО на схід зупинилось на Кавказі, Україні та Молдові.

Розв'язання нагірнокарабаської проблеми потребує міжнародного втручання. Миротворчу функцію в цьому питанні не поспішають брати на себе ані Росія, ані США. Вірменія та Азербайджан усвідомлюють, що геополітичний гравець, який вирішить цю проблему, надовго закріпиться на Кавказі. Сама Вірменія, розуміючи делікатність питання, теж не поспішає визнавати незалежність НКР. Надзвичайний і Повноважний посол США у Вірменії Марі Йованович вважає, що ситуація в Нагірному Карабасі залишається досить складною [28]. Президенти Вірменії та Азербайджану на саміті 2010 р. в Астані (Казахстан) заявили про готовність до мирного врегулювання карабаської проблеми на основі Статуту ООН та Гельсінського заключного акта, які передбачають три основні принципи: збереження територіальної цілісності, вільне самовизначення націй та мирне врегулювання конфліктів. Посол США не виключає можливості відновлення військових дій. 100-річні погані відносини між Туреччиною та Вірменією накладають негативний відбиток на розв'язання конфлікту в Карабасі. Азербайджан досить успішно співпрацює із західними компаніями, чим покращує свій інвести-

ційний клімат. Республіка обрала збалансовану зовнішню політику, не висловлюючись проти присутності на Кавказі як США, так і країн ЄС [16, 17].

Дипломатичні відносини між Україною та АР встановлені 1992 р. У цьому ж році підписано Угоду про дружбу і співпрацю, яка була ратифікована 1993 р. та введена в дію 1995 р. Посольство України в Азербайджані було відкрито 1996 р. Посольство АР в Києві відкрили 1997 р. Українсько-азербайджанські відносини можна охарактеризувати як стабільно позитивні. Наша держава та Азербайджанська Республіка готують Договір про стратегічну співпрацю на 5 років у всіх сферах. Україна підписала меморандум про поставку з Азербайджану зрідженого газу до 5 млрд куб. метрів на рік. Підписання контракту заплановане на 2012-2013 рр. Аналогічні угоди планується підписати щодо нафти. 2012 р. Азербайджан планує розпочати розробку проекту та будівництво газового терміналу на території України, розрахованого на 10 млрд куб. метрів. Перший етап будівництва повинен розпочатися 2013-2015 рр., другий, завершальний, - 2015-2016 рр. Сама республіка споживає всього 1/3 від видобутого газу. Азербайджан свій нафтовий потенціал реалізовує по трьох нафтопроводах: Джейхана, Супса, Новоросійськ. Далі починається морський шлях, доставка через Чорне море танкерами.

АР розглядає можливість майбутньої співпраці з Україною в космічній та військово-технічній сферах. На свої Збройні сили Азербайджан витрачає вдвічі більше фінансів, ніж Україна. Наша держава має досить серйозні військові контракти з поставок озброєння до Азербайджану. Україна поставляє літаки-винищувачі МіГ-21, МіГ-29 УБ, СУ-25, бойові вертольоти Мі-24, можлива поставка протиракетних комплексів "Кольчуга", традиційних для українського ВПК високоточних засобів ураження.

Підприємства військово-промислового комплексу АР спроможні проводити власними силами модернізацію БТР, БМП. Виготовляти багатоствольні ракетні установки калібру 107 мм: TR-107, TRB, які можуть уражати ціль на відстані до 11 км. Налагоджене самостійне виробництво 120 мм міномету та стрілецької зброї: снайперської гвинтівки ІСТІстіглан для ураження легкоброньованої техніки, штурмової гвинтівки "Шимшек", пістолетів "Зафар", "Зафар-К", "Інам", автомата "Хазрі" калібру 5,45 мм 2011 р. випуску (модернізація на основі АКМ74-М за російською 10-річною ліцензією). У Збройні сили з 2007 р. поставляють вітчизняні броньовані автомашини "Матадор" (розробка Південно-Африканської Республіки) на 14 місць та з 2008 р. 10-місний позашляховик "Мараудер", теж розробка ПАР.

Російський журнал для зарубіжних військово-політичних експертів та фахівців "MoscowDefenseBrief" 2008 р. опублікував список військової техніки, яка була закуплена Азербайджаном 2000-2007 рр. З Росії це БТР-90С та БТР-80А. Росія допомагає проводити модернізацію існуючої ПВО та авіації, одночасно повністю володіючи інформацією про її тактико-технічні дані. Стрілецьку зброю АР закуповує також в американських та ізраїльських виробників. З 2005 р. Азербайджан закупив в України 12 МіГ-29, 2 МіГ-29 УБ, 12 - Л-39, запланована покупка Су-25 та Су-27. Також 12 Су-25 у Чехії та 1 Су-27 УБ у Грузії. Південноафриканська компанія, яка працює в Україні, проводить модернізацію бойового гелікоптера Мі-24. Азербайджан запланував придбати в Китаї винищувачі ФС-1 [22].

Найбільш авторитетною міжнародною організацією, яка об'єднує мусульманські держави, є Організація "Ісламська конференція" (1969 р.). До цієї організації Азербайджан вступив одним із перших із республік колишнього СРСР, у грудні 1991 р. Нагірнокарабаська проблема за ініціативою Азербайджану була внесена в список проблем ОІК та ООН. Вірменська окупація була засуджена 52 мусульманськими країнами, які вимагали негайного звільнення окупованих територій. Вірменію було названо агресором. Країни - учасниці ОІК категорично відмовились від можливого продажу Вірменії зброї та боєприпасів, вони не допускають транзиту військових вантажів для Вірменії. РБ ООН прийняла ряд резолюцій № 822, 853, 874, 884 у зв'язку з вірменською агресією, жодна з яких не була виконана [29].

30 січня 1992 р. Азербайджан був прийнятий членом РБСЄ (з 1 січня 1995 р. ОБСЄ). Це перша європейська організація, куди увійшла АР. Країни - члени ОБСЄ закликали конфліктуючі сторони врегулювати конфлікт мирним шляхом за умови незмінності кордонів. 24 березня 1992 р. було прийнято рішення щодо скликання Мінської конференції з питань мирного врегулювання азербайджано-вірменського конфлікту. На Будапештському саміті вперше було запропоновано створити миротворчі сили з подальшою їх відправкою в зону конфлікту під егідою ОБСЄ. На Лісабонському саміті 1996 р. було прийнято принципи розв'язання конфлікту, із якими погодились 54 країни, окрім Вірменії. Принципи ґрунтувались на положеннях територіальної цілісності обох країн, надання найвищого ступеня самоуправління Нагірному Карабаху в складі Азербайджану, забезпечення безпеки всього населення НКР.

Азербайджан із 1997 р. входить в ГУАМ, міждержавну організацію подальшого розвитку СНД, підтримує субрегіональну співпрацю в економічній та військово-політичній сферах. ГУАМ створювався як альтернатива незалежності від енергоносіїв Росії та побудови транзиту Азія (Каспій) - Кавказ - Європа і був орієнтований на європейські та міжнародні структури. Значення ГУАМ зросло, коли 1999 р. Грузія, Азербайджан та Узбекистан вийшли з ОДКБ (Організація договору про колективну безпеку).

Зв'язок Азербайджану з Європейським Союзом відбувається в рамках участі в спільних програмах на зразок "Політика нового сусідства", ТРАСЕКА (Транскавказький транспортний коридор Європа - Кавказ - Азія), у якому беруть участь 32 країни-учасники. Європа відкрито демонструє зацікавленість у кавказькому регіоні й не залишається безучасною до намагань Росії залишатись традиційно впливовим геополітичним гравцем на Кавказі. Азербайджан знаходиться в пошуку двохсторонньої співпраці з ЄС. АР залишається важливим стратегічним партнером ЄС на Південному Кавказі.

Кавказ і Азербайджан цікаві країнам Єврозони як постачальники вуглеводнів. Європа надзвичайно гостро відчуває будь-які коливання в постачанні енергоносіїв (газ, нафта) з Росії, тому альтернативна їй поставка з Кавказького регіону має стратегічний характер.

Висновок

З наведеного можна зробити висновок, що Азербайджан не змирився з окупацією своєї території в Нагірному Карабасі. У цьому його підтримують міжнародні організації та мусульманські країни, що

надає впевненості в діях проти Вірменії. Маючи значні переваги над Вірменською Республікою, у тому числі військові, Азербайджан готується до силового розв'язання конфлікту, про що говорить зростання його військового потенціалу. Стримуючим фактором є політика Росії на боці Вірменії. Кавказький регіон і надалі залишається небезпечним через виникнення нових військово-політичних конфліктів, що потребує постійної світової уваги й політики демілітаризації. Кавказький регіон слід порівняти з прибалтійськими країнами, які в короткий термін прийшли до спільного порозуміння, обравши однаковий стратегічний курс розвитку своїх держав у Європейській Співдружності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пріоритети зовнішньої політики Азербайджану [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.azerbaijan.az/portal/Society/Leader/nationwideLeader_r.html#top.
2. Марджанян Ара. О результатах апрельской переписки населения Азербайджана 2009 года. Государственный комитет по статистике Азербайджанской республики. 19.12.2011 / Ара Марджанян [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.cisstat.com/rus/az-lider.htm.
3. Юридическое сопровождение инвестиционных процессов [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://experts.m.com/ru/markets/investments>.
4. КСАМ - координационный совет азербайджанской молодежи. Новости диаспоры. 28. 05. 2009. Исполняется 91 год со дня создания Азербайджанской Демократической Республики [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ksam.org/index.php?mttype=news&mid=1453>.
5. Внешняя политика Азербайджана. Президентская библиотека. Управление делами президента. С. 27-43. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/rus/gl8.pdf>.
6. Мухин В. Карабахский детонатор на взводе / В. Мухин // Газета "Независимая". - 24.01.2011 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.ng.ru/politics/2011-01-24/1_karabah.html.
7. Азербайджан. Військово-технічне дослідження [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://wartime.org.ua/1007-azerbaydzhanu-vyskovo-tehnichne-doslidzhennya.html>.
8. Президент Азербайджана. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ru.president.az/>.
9. Азербайджан готується до війни з Вірменією за Нагірний Карабах [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://tsn.ua/svit/azerbaydzhan-gotuyetsya-do-viyini-z-vmrmeniyeyuza-nagirniy-karabah.html>.
10. Конституція Азербайджану. 1995 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.base.spininform.ru/show_fw?Regnom=2618.
11. Декларація про відновлення незалежності Азербайджану 30 серпня 1991 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://ria.ru/spravka/20110830/426282637.html>.
12. Конституційний акт про державну незалежність Азербайджану 18 жовтня 1991 р. Вісник Кавказу. Азербайджан відмічає день незалежності [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.vestikavkaza.ru/news/obshchestvo/prazdniki/9996.html>.
13. Парламент (Мілі Меджеліс) Азербайджану. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.meclis.gov.az/>.
14. Державний устрій Азербайджану. Укрінфо [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://svit.ukrinform.ua/Azerb/azerb.php?menu=state>.
15. Про Збройні сили Азербайджану [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.az.spininform.ru/>.
16. Внешняя политика Азербайджана. НАТО и Азербайджан. Президентская библиотека. Управление делами пре-

зидента. - С. 35-37 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/rus/gl8.pdf>.

17. Внешняя политика Азербайджана. ЕС и Азербайджан. Президентская библиотека. Управление делами президента. - С. 40-42 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/rus/gl8.pdf>.

18. Військова доктрина Азербайджану. Військова панорама. Стратегічні коливання Азербайджанської республіки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://wartime.org.ua/328-strategchn-kolivannya-azerbaydzhanskoji-respublki.html>.

19. Опубликован список военной техники, приобретенной Азербайджаном за последние 7 лет. 23.07.2008 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.memo.ru/hr/hotpoints/caucas1/msg/2008/07/m144649.htm>.

20. The Military Balance 2010. - Р. 175-176 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : www.knigka.info/2010/06/18/the-military-balance-2010.html.

21. "Братишка" - журнал підрозділів спеціального призначення. 1997-2012 рр. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.bratishka.ru/>.

22. Moscow Lefence Brief. Щотижнева газета [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://mdb.cast.ru/>.

23. Азербайджан. Освіта. Вищі навчальні заклади [Елект-

ронний ресурс]. - Режим доступу : <http://znaimo.com.ua/%D0%90%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD>.

24. Парламент Азербайджана рассмотрит договор о стратегическом партнерстве с Турцией [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/2010/12/07/798094.html>.

25. Азербайджан и Турция стали стратегическими партнерами [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/2010/08/16/762733.html>.

26. Гюль: Мир на Кавказе - один из главных приоритетов турецкой политики [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/2010/08/16/762539.html>.

27. Турция внимательно следит за встречами глав Армении, Азербайджана и РФ [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.rosbalt.ru/2010/06/17/745994.html>.

28. Мари Йованович: "Ситуация в зоне карабахского конфликта очень серьезная" [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.vesti.az/news.php?id=62780>.

29. Гасанов Али. Современные международные отношения и внешняя политика Азербайджана / Али Гасанов. - Баку, 2007 - С. 641-653; Внешняя политика Азербайджана. Президентская библиотека. Управление делами президента. - С. 27-29 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://files.preslib.az/projects/azerbaijan/rus/gl8.pdf>.

B. Levyk

FORMATION OF THE MILITARY SECURITY OF AZERBAIJAN AND ITS MILITARY ORGANIZATION IN POST-SOVIET PERIOD

The article analyses the historical experience of one of the Caucasian republics, the Republic of Azerbaijan, in the period after the collapse of the Soviet Union, on the establishment of the national system of military security. Considered it a military-political.

Key words: Azerbaijan Republic, military security, armed forces, army.

© Б. Левик

Надійшла до редакції 08.02.2012

УДК 930.85 (=161.2) (100) «20»

ІВАН БОРКОВСЬКИЙ ТА УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ СВІТ ПРАГИ

ЯРОСЛАВ ЛЕВКУН,

здобувач кафедри історії України

Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

У статті висвітлюється співпраця українця, чеського вченого Івана Борковського з Українським вільним університетом (УВУ), Українським історико-філософським товариством "Єдність", його ректорська діяльність в УВУ м. Праги.

Ключові слова: Український вільний університет у Празі, Українське історико-філософське товариство в Празі, Іван Борковський.

Постановка проблеми й аналіз праць, у яких започатковано її вирішення. Проблемою нашого дослідження є наукова й громадсько-політична діяльність учасника визвольної боротьби українського народу І. Борковського в Празі, який завдяки своїй праці досяг вершин археологічної науки в Чехословаччині - відкрив "празьку культуру". Поряд із

Ярославом Бегмом, Яном Філіпом - став засновником модерної празької археологічної школи, дослідником початків чеської державності. Праці І. Борковського і сьогодні є основоположними для вчених, які продовжують вивчення давнього минулого м. Праги, Празького Граду, Лівого Градця.

№ 2 (116) березень-квітень 2012 р.